

Sınır Yerleşmelerine Jeopolitik Açından Bakmak: Iğdır Örneği

Kaan KAPAN* & Gökçe COŞANAR†

ÖZ

Bu makalede elde edilen bulgulara jeopolitik bakış açısıyla bu ilimizde yapılan saha çalışması, gözlem, birebir gönüllü yerel halk görüşmeleri ve uzman görüşlerinden yararlanarak ulaşılmıştır. Alanda mikro ölçekte derinlemesine yapılan bu araştırma ile özellikle sınır şehirlerinin sadece ekonomik bir meta olarak görülmemesi gerektiği üzerinde düşünülmesi, tartışılması ve planlamaların bu yönde yapılması üzerinde durulmaktadır. Hem şehrin hem de şehirde yaşayan halkın buldukları coğrafyadan fazlasıyla etkilenmesinden kaynaklı olarak jeopolitik adımlar planlanırken alt unsurları olan jeostrateji, jeoekonomi ve jeokültürel özellikleri ile detaylandırılarak incelenmelidir.

Anahtar Kelimeler: Jeopolitik, Sınır, Türkiye, Iğdır.

* Dr. Öğr. Üyesi, İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Coğrafya Bölümü, kapankaan@gmail.com.

† İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, gcosanar95@gmail.com.

Border Settlements Through a Geopolitical Lens: Iğdır Sample

ABSTRACT

Findings of this study were obtained from field studies, observations, voluntary interviews with the population and experts conducted from a geographical standpoint in Iğdir. This detailed and micro-scale study reveals and emphasizes the facts that border provinces should not be regarded only as commodities and future plans should be made keeping this in mind. Because geography has a significant effect on both a province and its residents, in determining the geopolitical plans, such sub-components as geostrategic, geo-economic and geo-cultural characteristics should be taken into consideration in detail.

Keywords: Geopolitics, Borders, Turkey, Iğdır.

Giriş

İnsan bir mekân içerisinde uzun yıllar yaşadığında genellikle o alana aidiyet hissini arttırdığı, yaşadığı alanı özümlediği ve o mekân üzerinde değerler üretmeye başladığı bilinmektedir. Toplumlar da özellikle ulus devlet inşası sonrasında sınır kavramı belirginleşmiş ve hatta 18. yüzyıl sonrasında birçok ulus tarafından sınırları kesin hatlarla çizilmiştir. Bu sınırların çizilmesi sonrasında ülkenin komşularına göre konumu, bölgesel ve küresel büyük devletlere göre konumu, coğrafi özellikleri gibi ana unsurların yanında nüfusun yapısı ve özellikleri, doğal kaynak potansiyeli, dış politikası, jeopolitik ve jeostratejik özellikleri gibi ara unsurlarını da zaman içerisinde oluşturmuştur. İnsan ve mekânın aidiyet oluşturması ve bu mekân üzerinde zaman faktörünün de katkı sunması neticesinde kültürler inşa edilmiş ve milletler oluşturmuştur.

Bir ülkenin veya şehrin gelişmesi, çoğu zaman bölgenin sahip olduğu fiziki, beşerî lokasyonuna bağlıdır. Bölgenin tarım, ticaret ve sanayiye elverişli olması, bölge nüfusunun artmasına, yeni ekonomik faaliyet türlerinin ortaya çıkmasına ve hizmet sektörünün bu bölgede yoğunlaşması gibi birçok etmen bakımından avantajlar oluşturmaktadır. Ancak bazen ülkenin veya şehrin konumu ve benzeri olumlu yönlerinin olmasına rağmen içinde bulunduğu sosyal ve siyasi koşullar nedeniyle istenilen ekonomik yapıya sahip olamayıp göç vermektedir. Yeterli koşullara sahip olan fakat jeopolitik sebeplere-sınır yerleşmesi olmasına- bağlı olarak şehrsel gelişimi düşük hızda ilerleyen İğdır şehri buna örnek verilebilir.

Bir yerleşim bölgesinin jeopolitik unsurlarından olan sınır özelliklerinin ve "nüfus ve nüfus ile ilgili temel hususların yani demografik özelliklerinin bilinmesi şüphesiz, o bölgeye yapılacak olan birçok yatırım sürdürülebilmesi ve desteklemesi açısından önemlidir. Ulus devletlerin inşası sonrasında sınır ve nüfus kavramları çeşitli disiplinlerin inceleme alanına girmiş, siyasi coğrafya çalışmalarının da en önemli konularından birini oluşturmuştur. Siyasi coğrafyanın veya devamı olarak görülen jeopolitik ile ilgili konulara bazı ülkelerde önem verilirken bazı ülkelerde gerekli önem verilmemektedir. Nedenleri araştırıldığında her birey ve toplumda görece olarak farklı algılanmasında bulunduğu jeopolitik hususların en önemli faktör olduğu görülmektedir. Bu çalışmada Türkiye gibi konumu itibarıyla stratejik bir noktada yer alan, 3 ülke ile sınırı bulunan İğdır ve İğdır'ın sınır köyleri Jeopolitik -sınır ve nüfus kavramları daha detaylı olarak- açıdan ele alınacaktır.

Sınır Kavramı ve Sınırlarımızın Oluşumu

Sınırlar, bir devletin egemenlik alanını belirleyen ve komşularından ayıran hatlar/alanlardır.¹ İnsanların dünya üzerinde yaşam alanları oluşturmaya başlaması, onların etnik, dini, sosyal ve kültürel olarak da ayrılmasına neden olmuş ve böylece ilkel anlamıyla sınırlar oluşmaya başlamıştır.² İnsanlık tarihini geçmişten günümüze irdeleyici bir gözle incelediğimizde aidiyet duygusunun ilk çağlardan itibaren başladığı düşünülmektedir. Ancak bu sınırlar o dönem içerisinde günümüzde olduğu gibi kesin çizgilerle ifade edilmesi yerine önce hatların belirlenmesi, sonrasında ise sınırların kesin olarak çizilmesi şeklinde dönüşümler yaşayarak günümüzdeki sınır çizgilerini meydana getirmiştir. Tarihsel süreç içerisinde öncelikle

¹ Karabağ, Servet. "Jeopolitik açıdan sınırlar." Pegem Akademi yayıncılık, Ankara, 2014.

² Efe, Haydar and Murat Kızıl. "Sınır Kavramı ve Tarihsel Süreç İçinde Türkiye-İran Sınırının Oluşumu ve Önemi." Erzincan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 10.1: 77-90

milli veya ulus devletleri sınırlarla inşa edilmiş, sonrasında ‘sınırsız dünya’³ görüşüne geçilmiş, son yıllarda yeniden ‘sınırlar dünyası’⁴ kavramına dönüşün yaşandığı bilinmektedir. Baud ve Schendel⁵ sınır bölgelerini sınırların çizilmesinden yok olmasına kadar devam eden bir yaşam döngüsü şeklinde ifade etmektedir. Dolayısıyla sınır kavramı ile ilgili değişim ve dönüşümün devam ettiği görülmektedir.

1990’larda “sınırları mekânsal boyutlarıyla da ele alan çalışmalarda, sınır ‘arada olma’ (in between), ‘üçüncü mekân’ (third space), ‘eşikte olma’ (liminality), ‘heterotopya’ kavramları ile birlikte ele alınmaya başlanmış ve sınır bölgelerinin kendine özgüllüğü, belirsizliği, ikili yapısına vurgu yapılmıştır. Örnekle Martinez’e göre sınır, “öngörülebilir ve öngörülemez, birleştirir ve ayırır, iter ve çeker, engeller ve olanak sunar” ve bu ikili yapısı nedeniyle de sınır insanların “çatışma ve uyum sağlama, zenginlik ve yoksulluk, ırkçı olma ve toleranslı olma, kültürel ayrışma ve birleşme yanlısı olma” gibi ikili durumları yansıtması normaldir⁶ şeklinde ifadelerde de bulunmuştur. Birçok disiplinin araştırma konularına girdiği ve hatta aynı disiplin içerisinde farklı yöntemlerle ele alınabildiği için kapsamlı bir kavram olarak sınır, coğrafyanın da çalışma konuları arasına girmektedir. Özelde ise siyasi coğrafya ve jeopolitik çalışmalarında sınır denildiğinde ilk akla gelen konulardan biri devlet sınırları olup, özellikle son dönemde dünyada kurulan yeni devletler, yaşanan çatışmalar, sınır ötesi harekâtlar ve savaşlarla sürekli gündemdeki yerini korumaktadır⁷. Eskiden toprak üzerinde belli belirsiz işaretlerle oluşan sınır çizgileri ya da iki taraf arasında boş bırakılan sınır bölgeleri bugün artık yerlerini çok belirli ve oynatılması güç kesin çizgilere bırakmıştır⁸. Buna göre devletler, ülkeler arası siyasetlerini bu sınırlara göre yönlendirmiştir. Ülkeler sınırlarla ayrılan topraklarını korumakta ve elinde bulundurdukları bu toprakları korumak için gerekli gördükleri takdirde stratejik planlar oluşturmaktadır.

Ratzel’in oluşturduğu siyasi coğrafya ekolüne göre de devlet bir hücreden meydana gelen bir organizmadır. Bu organizma kendi gelişim kanunlarına sahiptir⁹. Devletler gelişme ve yayılmayı arzu etmektedir. Bu durumda diğer devletlerle arasında ihtilaflar olmaktadır. Dolayısıyla bu gelişme ve emperyalizmin sebebidir ve bütün devletlerin gelişmeleri esnasında geçirecekleri bir devredir. Günümüzde ise hudut veya siyasi sınır, devletin kenar organıdır ve bu sebepten dolayı, gücünü, gelişmesi ve değişikliklerini aksettirmektedir. Hakikaten sınırlar ve bunların arz ettiği özellikler, bir devletin gelişme ve değişme istikametlerini ortaya koymaktadır¹⁰. Dolayısıyla siyasi coğrafya ve devamı olarak görülen jeopolitik sınır kavramı, sınırların korunması ve oluşturulması ile ilgili sorulara da cevap aramaktadır¹¹.

³ Ohmae, Kenichi. The borderless world: Power and strategy in the interlinked economy. No. 338.91 Oh4b Ej. 1. Harper Perennial, 1991.

⁴ Akyüz, Latife. "Liminal alanlar olarak sınırlar: Türkiye-Gürcistan sınırında ekonomik yaşam ve etnik kimliklerin sınır deneyimleri.", Toplum ve bilim 131 (2014): 84-103.

⁵ Baud, Michiel, and Willem Van Schendel. "Toward a comparative history of borderlands." Journal of World History (1997): 211-242.

⁶ Akyüz, Latife. "Liminal alanlar olarak sınırlar: Türkiye-Gürcistan sınırında ekonomik yaşam ve etnik kimliklerin sınır deneyimleri.", Toplum ve bilim 131 (2014): 84-103.

⁷ Gümüüşçü, Osman. "Siyasi Coğrafya Açısından Sınırlar ve Tarihi Süreç İçinde Türkiye’de Sınır Kavramı." Bilig, 2010: 79-104.

⁸ Günel, Kâmil. Coğrafyanın Siyasal Gücü, İstanbul: Çantay Kitabevi, 2002.

⁹ Ratzel, Friedrich. Politische geographie, Walter de Gruyter GmbH & Co KG, 2019.

¹⁰ Göney, Süha. Siyasi coğrafya, 2. Cilt, İstanbul Üniversitesi, 1993.

¹¹ Akengin, Hamza. Siyasi Coğrafya, İnsan ve Mekân Yönetimi, Pegem Akademi, 2

Türkiye, Eski Dünya karaları olarak adlandırılan Asya, Avrupa ve Afrika kıtalarının birbirine yaklaştığı sahada, eski medeniyetlerin beşiği Akdeniz Havzası içinde yer almaktadır¹². Bu medeniyetlerin tam kavşak noktasında yer alan “Türkiye’yi diğer ülkelerden ayıran en önemli özelliklerden biri, onun farklı stratejik kültürler ve farklı algılamalara sahip ülkelerle çevrilmiş olması, yani birbirinden son derece farklı alt-sistemler arasında bir “sınır-ülke” konumunda olmasıdır”¹³. Bu nedenle Türkiye değişime ve gelişime elverişli bir noktada bulunmakta, çevresinde meydana gelen olaylardan doğrudan ya da dolaylı olarak etkilenmektedir.

Türkiye’nin günümüzdeki siyasi sınırlarının büyük çoğunluğu 28 Ocak 1920’de kabul edilen Misak-ı Milli kararları ile belirlenmiştir. Bu kararlar doğrultusunda ülke sınırlarını belirlemek amacıyla birçok devlet (Gürcistan, Ermenistan, Azerbaycan, İran, Irak, Suriye, Yunanistan, Bulgaristan) ile antlaşmalar yapılmış ve Türkiye Cumhuriyeti’nin sınırları resmen çizilmiştir. Sınırlarımızın oluşumları incelendiğinde;

- ❖ Türkiye-Ermenistan Sınırı: Türkiye Büyük Millet Meclisi’nde 3 Aralık 1920’ de Ermenistan Demokratik Cumhuriyeti arasında Gümrü Antlaşmasıyla imzalanmıştır. Bu antlaşma ile o dönemde Türkiye’nin gündeminde olan Türk-Ermeni ilişkileri büyük oranda çözüme kavuşmuştur. Daha sonra Ermenistan’da rejim değişikliğinden dolayı ortaya çıkan sorunlar, 16 Mart 1921’de Sovyet Rusya ile imzalanan Moskova Antlaşmasıyla çözümlenmiştir. Böylece “Gümrü Antlaşması ile belirlenen Türkiye – Ermenistan sınırı Moskova görüşmelerine de konu olmuş ve iki ülke arasındaki sınır Gümrü’de kararlaştırılan metin üzerinde yapılan ufak-tefek değişikliklerle kabul edilmiş ve günümüzdeki şekliyle onaylanmıştır”¹⁴.
- ❖ Gürcistan, Ermenistan, Azerbaycan ile Türkiye Sınırı: Moskova Antlaşması’nda da yer verilen Gürcistan, Ermenistan, Azerbaycan ile Türkiye arasındaki sınır sorunları 13 Ekim 1921’de yapılan Kars Antlaşması ile sonuca bağlanmıştır. Ayrıca bu antlaşmayla Türkiye’nin doğu sınırı da kesin olarak çizilmiştir.
- ❖ Türkiye-İran sınırı: 17 Mayıs 1639 yılında imzalanan Kasr-ı Şirin Antlaşması’ndan bu yana büyük değişikliklere uğramamış ve “Osmanlı devleti dağılıp yerine Türkiye Cumhuriyeti devleti kurulduktan sonra da Türkiye ile İran arasındaki sınır, eski şeklini korumuş, sadece sınır kontrollerinin kolaylaştırılması ve sınır güvenliğinin sağlanması amacıyla, sınır üzerinde küçük çaplı düzenlemeler yapılmıştır”¹⁵. Aynı zamanda Türkiye ve komşu ülkelerle yapılan sınır anlaşmaları incelendiğinde en eski sınır anlaşmamızın da bu anlaşma olduğu bilinmektedir.
- ❖ Türkiye-Suriye sınırı: 24 Temmuz 1923’te imzalanan Lozan Barış Antlaşması’nda, Türkiye’nin siyasi menfaatleri açısından önemli birçok konu konuşulmuştur. 20 Ekim 1921’de Ankara Antlaşması’yla belirlenen Türkiye-Suriye sınırları, Lozan’da kabul edilmiştir. Ancak dönem şartları itibarıyla, sınırlar belirlenirken Türkiye’nin en uzun sınırı olan Suriye sınırı ve sahip olduğumuz Hatay topraklarımız anlaşmazlıklar

¹² Kaya, Faruk. Coğrafi potansiyelleri temelinde Türkiye jeopolitiği ve dünya siyasetindeki yeri. Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 1, 2017.

¹³ Özdemir, Haluk. "Türkiye'nin "Sınır-Ülke" Niteliği: Farklı Stratejik Kültürler Arasında Türk Dış Politikası." Avrasya Etütleri, 33.1: 2008: 7-46.

¹⁴ Okur, Mehmet. "Gümrü, Moskova ve Kars Antlaşmaları Çerçevesinde Ermeni Sorunu Üzerine Genel Bir Değerlendirme." Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 8, 2011:73-90.

¹⁵ Deniz, Orhan ve Ali Fuat Doğu. "Türkiye-İran sınırı: sınırın coğrafi durumu ve sınır köylerimizin sosyo-ekonomik yapıları." Doğu Coğrafya Dergisi, 19, 2008: 49-71.

nedeniyle bir bütün olarak ele alınamamış, böylece Türkiye bazı açılardan taviz vermek zorunda kalmıştır. Ülkenin içinde bulunduğu bu koşullara bakıldığında Suriye sınırı, bir başlık altında ancak, biri Hatay'ın ötesinde Dicle'ye kadar uzayıp giden Suriye sınırı ve diğeri Hatay sorunu olarak iki kısımdan oluşan bir sorundu¹⁶. Bu antlaşmayla Suriye sınırı belirlendi fakat Misak-ı Milli sınırları içinde yer almasına rağmen, Türkiye'nin içinde bulunduğu koşullar sebebiyle, Hatay sınırlarımıza dahil edilmedi. 1923'te kurulan cumhuriyetimizin günümüze kadar geçirdiği süreçteki tek sınır değişikliği, Hatay'ın 1939 yılında Anavatana katılmasıyla gerçekleşmiştir¹⁷. Bu nedenle Hatay-Suriye sınırı, cumhuriyet tarihinde en son şekillenen siyasi sınırimızdır¹⁸.

- ❖ Türkiye-Irak sınırı: Lozan Antlaşması'ndan sonra Türkiye'nin uğraşmak zorunda kaldığı diğerkonu Irak ve Musul sorunudur. Türkiye ve Irak yüzyıllardır Osmanlı Devleti'ne bağlı olan Musul sorunu üzerinde çok uğraşmış ve geç sonuçlandırılmıştır. Bu sorunu çözebilmek amacıyla birçok görüşme yapılmış, ancak sonuç alınamamıştır. Sonunda 5 Haziran 1926 yılında imzalanan Ankara Antlaşması'yla Musul ve Kerkük Irak'a bırakılmış, böylece Türkiye-Irak sınırı çizilmiştir.
- ❖ Türkiye-Yunanistan sınırı: Batı sınırimızda, Yunanistan'la olan sınırimızın belirlenme süreci Mudanya Mütarekesi'yle başlamıştır. 3 Ekim 1922'de başlayan görüşmelerde zaman zaman sıkıntılar yaşanmış, bu nedenle İstanbul, Boğazlar ve Doğu Trakya hakkında istenilen sonuçlara hemen ulaşılamamıştır. Belirli aralıklarla yapılan görüşmeler sonucunda 11 Ekim 1922'da Mudanya Ateşkes Antlaşması imzalanmıştır. Böylece TBMM istediğini elde etmiş, Yunanistan'la olan sınırimız belirlenmiştir. Daha sonra Lozan Konferansı'nda da ortaya konulan sınır sorunları Mudanya Ateşkes Antlaşması'na göre belirlenmiştir. Lozan'da adaların hangi ülkenin egemenliğinde olacağı konusu da gündemde olmuş ancak bu konuda anlaşılammıştır. İsmet Paşa adalar konusunda coğrafya bakımından Küçük Asya'ya bağlı olan Akdeniz ve Ege Denizi adalarının Anadolu'nun huzuru açısından büyük önem taşıdığını belirtmiştir¹⁹. Taraflar arasındaki ayrılıkçı düşünceler sonucunda, antlaşmada On İki Ada'nın yönetiminin İtalya'ya bırakılması teklif edilmiş ve kabul edilmiştir. Ancak 10 Şubat 1947'de İtalya'nın imzaladığı Paris Barış Antlaşması'yla adalar Yunanistan'a bırakılmıştır. Türkiye bu kararı 15 Şubat 1947'de kabul ederek denizlerdeki sınır sorununu da çözmüştür.
- ❖ Türkiye-Bulgaristan sınırı: Batı sınırimızı oluşturan iki ülkeden biri olan Bulgaristan-Türkiye sınırı, II. Balkan Savaşı sonucunda 29 Eylül 1913 tarihinde Osmanlı Devleti'yle imzalanan İstanbul Antlaşması'yla belirlenmiş ve o tarihten bu yana geçerliliğini korumaktadır.

Tüm bu yaşanan gelişmeler neticesinde, dünyada ve Türkiye'de jeopolitiğin ne denli önemli olduğu ve bir ülkenin kaderini nasıl etkilediği açıkça görülmektedir. Sınırların, ülkelerin

¹⁶ Yamaç, Müzehher. "Fransız Diplomatik Belgelerinde Türkiye-Suriye Sınır Sorunu (1918-1940)." *Bellekten*, 82.295, 2018: 1153-1174.

¹⁷ Geçen, Reşat, & Usun, Çetin, Furkan. Hatay İli Jeopolitiğini Şekillendiren Temel Faktör: Suriye Sınırı, Çukurova Araştırmaları Dergisi, 126. 2017.

¹⁸ Atasoy, Ahmet, Reşat Geçen, and Hüseyin Korkmaz. "Siyasi Coğrafya Açısından Türkiye (Hatay) Suriye Sınırı." *AÜ Türkiye Coğrafyası Araştırma ve Uygulama Merkezi, Tücaum, VII. Coğrafya Sempozyumu (18-19 Ekim 2012) Bildiriler Kitabı*, 2012: 107-119.

¹⁹ Tağmat, Çağla D. "Lozan Barış Konferansı'na Yunanistan Tarafından Bakış: Venizelos' un Dünyasında Lozan." *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi* 14.29 2014: 141-173.

egemenliği, siyasi ve ekonomik çıkarları açısından kritik ve bir o kadar da değişken bir unsur olduğu bilinmektedir. Bu nedenlerle siyasi coğrafya ve jeopolitik açısından Iğdır'a bakıldığında oldukça kritik bir konumda yer aldığı görülmekte ve üç ülkeye (yaklaşık olarak 130 kilometre Ermenistan, 45 kilometre İran ve 17 kilometre 'de Azerbaycan (Nahcivan) sınırı olması sebebiyle bu bölgede meydana gelen küçük ölçekli bir hareketlilikten, burada yaşayan ve geçimini yerel ekonomik faaliyetlerden (tarım, hayvancılık) sağlayan bölge halkı doğrudan veya dolaylı olarak etkilenmektedir.

Jeostratejik, Jeoekonomik ve Jeokültürel Etmenler Açısından Iğdır

Günümüzde bir ülke ya da bölgenin jeopolitikası belirlenirken değişen ve değişmeyen unsurlar açısından da mutlaka ele alınmalı ancak zaman faktörünün bize getirdiği yenilikler göz önüne alarak siyasası oluşturulmalıdır. Jeopolitika'nın değişen dünyada küresel ağlar, birlikler, komisyonlar üzerine daha detaylı düşünülerek stratejisi belirlenmelidir. Sınır yerleşmelerine jeopolitik açıdan bakmak isimli bu çalışmada jeopolitik kavramını jeostrateji, jeoekonomi ve jeokültür alt maddelerince teker teker irdelenmesi ile daha doğru ve net bilgi elde edilmesi düşünüldüğü için Iğdır bu ekseninde incelenmiştir.

Bir mekânın, şehrin isimlendirmesinde şüphesiz o bölgenin sahip olduğu fiziki ve beşerî coğrafi etmenler önem arz etmektedir. Ayrıca günümüzde yürütülen çalışmalarda geçmişte verilen isim üzerinden bize güzel ipuçları sunabilmektedir. Çalışma alanımız Iğdır şehrinin toponomi açısından ele aldığımızda, "Oğuz Han'ın altı oğlundan biri olan Cengiz Alp'in en büyük oğlu olan "Iğdır Beğ" den geldiği, Iğdır beyin Aras Havzası ve Azerbaycan bölgelerine yerleştiği bilinmektedir²⁰. Bu tarih öncesinde ve sonrasında bu alan ile ilgili tarihin her döneminde ele geçirilmek istenmiş ve bölge için sayısız mücadeleler yaşanmıştır.

Iğdır ve yakın çevresinin bulunduğu saha, tarihin eski dönemlerinden itibaren birçok devlet ve medeniyet arasında el değiştirmiş, bu yüzden de idari açıdan farklı düzenlemelere tabi tutulmuştur²¹. "Iğdır ovasında yerleşmenin kuruluş tarihi Türklere, Anadolu'nun ikinci bir anayurt olması ile sonuçlanan 1071 Malazgirt Zafer'ine hatta Şatık Hisarı adıyla çok daha eskilere dayanmaktadır. Ancak Iğdır'ın bulunduğu yerde kurulması, oldukça yakın bir zamana rastlar"²². Şehrin kurulduğu bölge, Arpaçay'ın Aras'la birleştiği noktadan Aras Nehri'nin Türkiye sınırlarını terk ettiği ve Türkiye-İran-Nahçıvan sınırlarının birleşme noktasına kadar devam eden depresyonda yer almakta ve Sürmeli Çukuru olarak da adlandırılmaktadır. Sürmeli Çukuru ilk olarak Timur egemenliğinde kalmış, sonrasında bölge Safeviler ve Osmanlı yönetimine girmiştir. Daha sonra Osmanlı yönetimine giren Revan Hanlığını yıkan Ruslar (1827), burayı da işgal ederek, Kağızman ve Bayazıt sancaklarına komşu olan ovanın bütünü, "Sürmeli Sancağı" adıyla bir yönetim bölgesi yaparak, 1917'ye kadar yönetmişlerdir. Sürmeli Sancağı yönetim açısından bakıldığında üç bölgeye (Iğdır, Aralık, Tuzluca) ayrılmaktaydı. 20 Nisan 1924'te yapılan düzenlemeyle Iğdır, nahiye merkezi olarak Doğubayazıt valiliğine bağlanmıştır. 1934 yılına kadar Doğubayazıt Valiliği'ne bağlı bir "bucak yönetim birimi" olarak varlığını sürdüren yerleşme, bu tarihte yapılan yeni düzenlemelerle, Doğubayazıt Valiliği'nin Kars Valiliği'ne bağlanması üzerine, bu il yönetim biriminin bir ilçe

²⁰ Tutar, H., et al. "Iğdır'ın Sosyo-Ekonomik Durumu ve Uygun Yatırım Alanları." T.C. Serhat Kalkınma Ajansı, Iğdır Yatırım Destek Ofisi Yayını, Iğdır, 2013.

²¹ Şimşek, Oğuz & Alim, Mete. Iğdır İli'nin Turizm Potansiyeli, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 1-2. 2009.

²² Güner, İbrahim. "Iğdır Ovası ve Çevresinin Beşerî Coğrafyası," Yayınlanmamış Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum, 1990.

merkezi durumuna getirilmiştir²³. Daha sonra kent 1992'de Tuzluca, Aralık ve Karakoyunlu ilçelerinin bağlı olduğu bir il olmuştur. Iğdır'da 1'i il merkezi, 3'ü ilçe (Aralık, Karakoyunlu, Tuzluca), 3'ü de belde (Halfeli, Hoşhaber, Melekli) olmak üzere 7 idari alan mevcuttur²⁴. Iğdır ili yüzölçümü 3664 km² olup, 76. sırada Türkiye'deki illeri arasındaki yerini almıştır. Nüfusunun tarihsel gelişimine bakıldığında cumhuriyet öncesi ve sonrası dönemden itibaren farklılıklar gözlemlenmektedir. Cumhuriyet öncesi dönemde bölge nüfusu hakkında bilgi elde etmek sınırlı iken, cumhuriyet sonrasında yeterli verilere ulaşmak daha erişilebilir olmuştur. Yakın tarihimizde meydana gelen olaylar bölgedeki yerleşmelerin bugünkü nüfus, kuruluş ve dağılışında uzun bir süre etkisini göstermiştir²⁵. Birinci dünya savaşında Rusların ve Ermenilerin buradaki faaliyetleri, ülke sınırlarının dışında doğan insanların bu bölgeye göç etmelerine ve burada farklı etnik grupların bir arada görülmesine neden olmuştur. Özellikle Iğdır, Rusya ve İran muhacirleri açısından tercih edilen kazaların başında geliyordu ki Parrot'da, 19.yüzyılın başlarında bölgeye geldiğinde, Ağrı Dağı ve çevresinde Türkler (Tatarlar), Ermeniler ve Kürtler yan yana yaşamalarına rağmen geleneklerinin birbirlerinden son derece farklı olduğunu, değişik ırklardan, dillerden ve dinlerden (İslamiyet, Hristiyanlık, Yezidilik) oluşan bölgenin yerleşik nüfusunun "çok kültürlü" toplum yapısını yansıttığını dile getirmiştir²⁶. Başka bir kaynakta da Rus muhacirlerin yarısına yakını bu kazada ikamet ettiği belirtilmektedir²⁷. Ayrıca bölgenin siyasi ve sosyal açıdan hareketli olması ve 1917 yılından sonra Ermeni çetelerinin bölgedeki köylere saldırması sonucu birçok kişi hayatını kaybetmiş ve buna bağlı olarak da sınırlarda yaşayan insanların diğer köylere ve merkezi kısımlardaki güvenli alanlara yerleştiği bilinmektedir. Cumhuriyetin ilk yıllarında da özellikle şehirler de Türk nüfusun Kürt nüfusuna göre daha yaygın olduğu görülmektedir (1927 Nüfus Sayım Verileri). Günümüzde de Iğdır ili jeoekonomik, jeopolitik ve jeostratejik etmenler açısından hem Türkiye hem de diğer ülkeler açısından öneme sahiptir.

Kim olduğumuz sorusu çoğu defa nerede olduğumuz sorusuyla yakından ilgilidir²⁸. Bir sınır bölgesinin sakinleri de hem kimliklerini hem de kendi yaşamlarına dair söylemlerini sınırla bağlantılı ilişkiler üzerinden yeniden kurarlar. Bu nedenle eskiden günümüze sınırlar, yaşamlarımızı düzenleyen ve geleceğimizi biçimlendiren, açık ve sorgulanmaz bir gereklilik olarak benimsenmiştir²⁹. Ancak günümüzde ise daha karmaşık bir yapıda olup, devletlerin çeşitli faaliyetlerinin gerçekleştirildiği bölgeler durumundadır. Donnan ve Wilson sınırların, ulus devletlerin fiziksel, 'gerçek' yapıları olduğunu ve aynı zamanda birçok kimliğin anlam ve aidiyet alanını oluşturduğunu iddia etmektedirler³⁰. Sınırların yarattığı gerçeklik dinamik ve diyalektik bir gerçekliktir. Bu gerçeklik, yapı/devlet ile bu bölgelerdeki insanlar, kamu kurumları ve uluslararası organizasyonlar arasındaki karşılıklı ilişkilerle kurulan ve bu bileşenlerin herhangi birinde ya da birkaçında meydana gelen değişimlerle yeniden kurulan bir gerçekliktir. Sınırlarda gerçekleşen faaliyetleri ve bu faaliyetlerin bölge üzerindeki etkilerini

²³ Güner, İbrahim. Iğdır'ın Kentsel Fonksiyonları ve Fonksiyonel Sınıflandırmadaki Yeri, *Türk Coğrafya Dergisi*, 1997: 80-82.

²⁴ Kaya, Faruk. "Iğdır İli'nin İdari Coğrafya Analizi." *Journal of International Social Research*, 8.41, 2015.

²⁵ Şimşek, Oğuz. Iğdır İlinin Nüfus Özellikleri, *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi*, 186. 2018.

²⁶ Yulu, Adem. Friedrich Parrot'un Ağrı Dağı Araştırma Keşif Gezisi, *Coğrafya Dergisi*, 38, 49-58, 2019.

²⁷ Ural, Selçuk and Nebahat Arslan. "Atatürk Dönemi Iğdır'da Nüfus Sayımları (1923-1938)." *Kafkas Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü*, 18, 2016: 503-529.

²⁸ Jones, "Ret alanları: Sınırdaki egemen gücü ve direnişi yeniden düşünmek." *Amerikan Coğrafyacılar Derneği'nin yıllık yıldönümü* 102, no. 3, 2012:685-699.

²⁹ Şener, Bülent. "Devlet Jeopolitiği" İle "Küreselleşmenin Jeopolitiği" Arasındaki Mücadelenin İzdüşümleri, *Türk Asya Stratejik Araştırmalar Merkezi*: https://tasam.org/Files/Icerik/File/Devlet_Jeopoliti%C4%9Fi_pdf_85e9663c-3dfe423c955a-584677b46a92.pdf adresinden alındı. 2018.

³⁰ Wilson Thomas and Hastings Donnan. "Border identities." *Nation and State at international*, 1998.

çözümleyebilmek sınırları daha iyi anlamamıza yardımcı olacaktır. Bu nedenle çalışmaya konu olan Iğdır ve sınır köylerini, sınır faaliyetleri ve nüfus unsuru gibi hususlarla ele alınarak, bu unsurların yerleşmeler üzerindeki etkilerini Brunet-Jailly, Emmanuel'in *Theorizing Borders: An Interdisciplinary Perspective*³¹ isimli çalışmasından da yola çıkılarak dört analitik yöntemle (*Sınırlar Arası Pazar Gücü ve Ticari Akış, Komşu Sınırlar Üzerinde Devletin Çeşitli Politik Aktiviteleri, Sınır Alanındaki Yerleşmelerin Politik Gücü ve Nüfusu, Sınır Alanındaki Toplumların Özellikleri*) jeopolitik açıdan çözümlenmeye çalışılmıştır.

Sınırlararası Pazar Gücü ve Ticari Akış

Sınır ticareti, kara ve deniz sınırı bulunan ülkelerin sınır bölgelerinin kalkınmasını sağlamak amacıyla gerçekleştirdikleri özel bir ticaret türüdür³². Sınır iki ülkenin o bölgelerinde yaşayan halkın müteşebbis ruhunun oluşumuna katkıda bulunmak, bölge ekonomisini canlandırmak ve bölge insanının refah düzeyinin yükseltmek, sınır illerde yaşayan insanların ihtiyaçlarını daha hızlı bir şekilde karşılamak, ülkenin iç bölgelerine oranla nakliyat ve fiyat farkları gibi nedenlerle bölge insanının daha ucuza mal temin etmesini sağlamak, dış ticarete karşılaşılan bazı sıkıntıların azaltılması suretiyle ticaret hacmine olumlu yönde katkıda bulunmak, birtakım avantajlar sağlayarak yasa dışı yollardan yapılan ticaretin önüne geçmek ve istihdamı artırmak amacıyla yapılmaktadır³³. Özellikle Doğu Anadolu ve Güneydoğu Anadolu Bölgeleri'nde sınır ticareti önemli bir yer tutmaktadır. Ancak Doğu Anadolu Bölgesi'nde sınır ticareti bölgenin ekonomik olarak gelişimi açısından yeterli olmamaktadır³⁴. Bölgede (Iğdır) sınır ticaretinin yapılabileceği Ermenistan, Nahçıvan ve İran ülkelerinin bulunmasına rağmen, siyasi ve ekonomik nedenlerden dolayı Ermenistan ve İran'la (inşaat faaliyetleri devam ettiği belirtilmektedir) olan sınır kapıları kapalı tutulmaktadır. Bölge ticaret aracılığıyla canlandırılabilir halde, bu konuya komşu ülkeler tarafından gereken önem verilmemiş ve kamusal açıdan yeterince desteklenmemiştir. Oysa mevcut bölge hem siyasi hem de iktisadi amaçlar doğrultusunda üzerinde durulması gereken stratejik bir konumdadır³⁵. Ekonomik faaliyetlerin yapısına ve sınır ticaretinin yerel ekonomi üzerindeki etkilerine bakıldığında, kısıtlı olmasına rağmen sınır ticaretinin bölgeye bir canlılık kattığı, az da olsa bölgenin ihtiyaçlarını karşılayabilecek bir ticari ivme oluşturduğu görülmektedir. Komşu ülkelerle daha iyi siyasi ilişkiler geliştirilmesi ve daha uygun politik uygulamalar oluşturulması halinde Iğdır, bölgesel kalkınmayı geliştirebilecek ve bölgeyi daha iyi bir konuma ulaştırabilecek potansiyele sahiptir. Örneğin 1992 yılında Nahçıvan'la ekonomik ilişkileri geliştirmek amacıyla açılan Dilucu Sınır Kapısı'nın da etkisiyle bu ticari potansiyel ortaya çıkmaya başlamış, 1993 yılında Iğdır'da sınır ticaretinin başlamasıyla birlikte iş imkânı artmış ve böylece bölgeye göçlerin yaşandığı ilgili tarih istatistiksel verilerden izlenebilmektedir.

"Sınır ticareti ülkeler arasında bir pazar oluşmasına katkı sağlarken, aynı zamanda yaşam standartlarını yükseltmekte, hizmet, sanayi ve ticaret sektörlerindeki gelişmeleri de

³¹ Brunet-Jailly, Emmanuel. "Theorizing borders: An interdisciplinary perspective." *Geopolitics* 10.4. 2005: 633-649.

³² Güllülü, Uğur, et al. "Gürbulak Sınır Kapısından Geçiş Yapan Kişilerin Bu Kapıdan Gerçekleştirilen Sınır Ticaretinin Boyutları ile İlgili Bilgi, Düşünce ve Tutumları Üzerine Bir Araştırma." *Atatürk Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 20.2 (2006): 387-404.

³³ Tan, Mustafa and Fuat Altundal. *Türkiye'de sınır ticaretinin gelişimi ve mevcut durumu*, İstanbul Ticaret Odası, 2008.

³⁴ Künü, Serkan, Özlem Sökmen Gürçam and Çiğdem Güneş. "Kapalı Sınır Kapılarının Yerel Ekonomiler Üzerine Yansımaları: Alican Sınır Kapısı Örneği." 2015. s. 3

³⁵ Karabulut, Kerem. "1990 Sonrası Gelişmelerle Kars-Ardahan-Iğdır Üçgeni." *Atatürk Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 19.1, 1990: 133-150.

yanında getirmektedir. Nahçıvan sınır kapısının açılması ile birlikte de “gıda maddeleri, tekstil ürünleri, deri eşyaları, sanayi ürünleri, inşaat ve yapı malzemeleri; ithalatta ise tarımsal ve hayvansal ürünler, giyim, petrol ve petrol ürünlerinde iki yönlü ticari canlanmanın yaşandığı bilinmektedir. Özellikle mazot ithalatı lojistik sektörünün gelişmesini sağlamış, bölgede gelir artışı ve yeni iş sahalarının meydana çıkmasına neden olmuştur. Bu ticaretin etkileriyle birlikte yerel ekonomi hızla büyümüş, fakat 1996 yılında sınır ticareti ürünlerinin ormancılık, hayvancılık, arıcılık ve bahçecilik ürünleriyle sınırlandırılması sonucunda adeta durma noktasına gelmiştir. Bunun yanında, yolcuların beraberlerinde getirmiş oldukları eşya miktarının artmasına bağlı bavul ticareti önem kazanmıştır. Bölgedeki ticari akışı engelleyen diğer uygulamalardan biri ise, 1998 yılında sınır ticaretinin yalnızca sınır illeri arasında kısıtlanmasıdır. Bu uygulamayla ticareti yapılan ürünlerin dışarı çıkarılması engellenmiş, ticari sirkülasyon sınırlandırılmıştır. 2000 yılından sonra, bölge ticaretinde önemli payı olan mazot ithalatının iyice sınırlandırılmasıyla, ekonomide bir durgunluk yaşanmıştır. Sonraki yıllarda sınır ticaretiyle ilgili alınan kararlar iyileştirilmeye çalışılmıştır. Ancak ticari ilişkiler devam etmesine rağmen, sınır ticaretinin başladığı dönemdeki kadar etkili olmamıştır. Günümüzde bölgedeki sınır ticareti yalnızca yerel ihtiyacı karşılayacak niteliktedir^{36 37}). Iğdır'ın, gerekli şartların sağlanması halinde bölge ve ülke ekonomisi açısından ihracat ve ithalat pazarının önde gelen şehirlerinde biri olacağı ve elde edeceği pozitif ivme ile bölgesel güçte ekonomik yapıya sahip olacağı aşikardır.

Komşu Sınırlar Üzerinde Devletlerin Çeşitli Politik Aktiviteleri

Türkiye, “uzun yıllardır siyasi çalkantılar ve ekonomik istikrarsızlıkların sıklıkla görüldüğü bir coğrafi bölgede bulunmaktadır. Aynı zamanda Türkiye'nin komşuları ile uzun geçmişi olan ve bazıları ile halen devam eden siyasi sorunları bulunmaktadır³⁸. Ayrıca bu ülkelerde meydana gelen karışıklıklar hem bölge ekonomisi üzerinde olumsuzluklara neden olmakta hem de diğer ülkelerde de etkili olarak toplumsal sorunlara – en son Suriye örneğinde olduğu gibi- yol açmaktadır. Bazı ülkeler ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla karşılıklı çıkarları doğrultusunda siyasetlerine yön vermektedir.

Fakat Türkiye, siyasi olayların tansiyonu yükselttiği bir bölgede yer alması ve bölgenin ekonomik ilişkilerinde önemli bir pozisyonunun bulunması nedeniyle olaylara siyaset üstü bir bakış açısıyla yaklaşmalıdır. Bölgede huzur ortamının oluşması ve ülkeler arasında dengeli bir politika izlenmesi halinde, ticari ilişkilerin gelişiminin olumlu etkileneceği aşikardır. Bu nedenle, ekonomik ilişkilerin ilerleyebilmesi için, Türkiye'nin komşularına karşı ılımlı bir yaklaşım içinde olması gerekir. Nitekim Türkiye, uzun yıllardan beri bu yaklaşımı benimsemekte ve diğer ülkelerle arasındaki ilişkiyi güçlendirmektedir⁴¹.

Türkiye geçmişten günümüze siyasi ilişkilerini geliştirmesiyle birlikte önemli ilerlemeler kaydetmiş ancak ekonomik açıdan var olan potansiyel düşünüldüğünde beklentilerinin istenen şekilde gerçekleşmediği de görülmektedir. Özellikle sınır ticareti yaptığımız ülkelerle geçmişten gelen siyasi problemler, bölge ekonomisinin gelişimi üzerinde halen önemli birer engeldir. Çalışma alanımız olan Iğdır'ın ekonomik gelişimi açısından etkili

³⁶ Deniz, Orhan ve Ali Fuat Doğu. "Türkiye-İran sınırı: sınırın coğrafi durumu ve sınır köylerimizin sosyo-ekonomik yapıları." *Doğu Coğrafya Dergisi*, 19, 2008: 49-71.

³⁷ Adem, Yulu. "Dilucu Sınır Kapısı'nın Iğdır Şehri Üzerindeki Etkileri." *Coğrafya Dergisi*, 28, 2014.

³⁸ Başağa, Adnan. *Komşu Ülkelerle Ticaretimiz, Uluslararası Ekonomik Sorunlar Dergisi*, T.C. Dışişleri Bakanlığı. 2003.

olabilecek üç sınır kapısı bulunmaktadır. Fakat ülkeler arasındaki çeşitli nedenlere bağlı olarak üç sınır kapısından ikisi kapalı durumdadır. Bölge halkı, faal olan tek sınır kapısından ticari açıdan faydalanmaktadır. Iğdır'ın yerel ekonomisini etkileyen politik aktivitelerin, üç ülkeyle olan sınır kapıları açısından incelenmesi, konunun daha iyi anlaşılmasına katkı sağlayacağı düşüncesiyle idari olarak şehre sınırı olan ülkeleri ve sınır kapılarına bu alanda yer verilmesi uygun görülmüştür.

Türkiye-Nahçıvan (Azerbaycan) İlişkileri ve Dilucu Sınır Kapısı

"Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti bağımsızlığını kazandıktan sonra ekonomik ve siyasi alanlarda hızlı bir değişim dönemine girmiştir"³⁹. Azerbaycan ve Ermenistan arasında süregelen anlaşmazlıklar, Nahçıvan'ın ekonomik gelişimi açısından bir engel oluşturmuştur. Bu nedenle Nahçıvan'ın ekonomisini geliştirmek amacıyla Türkiye'yle karşılıklı olarak birtakım adımlar atılarak "Iğdır ve Nahçıvan'ı birbirine bağlayan Hasret Köprüsü'nün açılmasından önce ilişkileri geliştirmek amacıyla Nahçıvan'la sınır komşusu olan Iğdır'ın il olması kararı alınmıştır"⁴⁰. 27 Mayıs 1992'de Iğdır'ın il olması ve Dilucu sınır kapısının açılmasıyla, iki ülke arasında ticari ilişkiler gelişmiş ve ekonomide hızlı bir dönüşüm başlamıştır. Ayrıca kentte kamu hizmetlerinde çalışan işgücü miktarı artmış ve ticaret hayatında belirgin bir canlanma olmuştur⁴¹. Bölgenin kalkınmasında 1992-2002 yılları arasında Nahçıvan ve İran'dan yapılan akaryakıt taşımacılığı oldukça etkili olmuştur. Bu dönemde Iğdır'da akaryakıt taşıması yapabilecek kamyon sayısında hızlı bir artış yaşanmış ve bu artış Iğdır'da nakliyat sektörünün gelişmesine katkı sağlamıştır⁴². Ayrıca "Iğdır'ın bölge içinde kazanmış olduğu bu ticari avantaj sayesinde Iğdır'da önemli bir sermaye birikimi sağlanmıştır. Ancak, yöre halkının ticari kültür birikiminin yeterli olmamasının yanı sıra ilgili bakanlığın sınır ticaretiyle ilgili olarak yaptığı düzenlemelerle sınır ticaretine konu olan ürünlerin kapsamının daraltması, zaman zaman bazı ticari ürünler için kota uygulamasına gitmesi, sınır ticaretinde bölge halkı için neredeyse temel kazanç aracı olan mazot ithalatına yönelik zorlaştırıcı kararlar alması, bölgede sınır kapısının açılmasıyla birlikte sağlanan ticari avantajların bölge ekonomisine olan katkısının uzun soluklu olmasını engellemiştir"⁴³. Böylece sınır kapısının açılmasıyla başlayan ticari ivme, bu düzenlemelerle sekteye uğramıştır. Sonraki yıllarda ise sınır kapısından yapılan ihracat ve ithalat miktarlarında olumlu gelişmeler yaşanmıştır. Sonuç olarak yerleşmeler özelinde bakıldığında Iğdır şehir merkezinin yanında Nahçıvan sınır yolunda bulunan, özellikle Aralık ilçesi ve sınırın hemen yanında bulunan Gödekli yerleşmesinde şehirsiz altyapı unsurlarının gelişmesi, yaşamlarını sürdürebilecek ekonomik fonksiyona sahip olmaları neticesinde sınır mekanlarında bir bölgenin nüfusunun artacağına örnek oluşturmuşlardır.

³⁹ Atlı, Cengiz. "Iğdır Nahçıvan İlişkilerinde Önemli Geçiş Noktası Hasret Kapısı-Açılışı ve İki Ülke İlişkilerindeki Rolü." *Journal of International Social Research*, 2013.

⁴⁰ Atlı, Cengiz. "Iğdır Nahçıvan İlişkilerinde Önemli Geçiş Noktası Hasret Kapısı-Açılışı ve İki Ülke İlişkilerindeki Rolü." *Journal of International Social Research*, 2013.

⁴¹ Güner, İbrahim. Iğdır'ın Kentsel Fonksiyonları ve Fonksiyonel Sınıflandırmadaki Yeri, *Türk Coğrafya Dergisi*, 1997: 80-82.

⁴² Tutar, Hüseyin, et al. "Tra2 Bölgesinde Sınır Ticareti ve Sınır Kapıları: Sosyo-Ekonomik Bir Analiz Sorunlar ve Çözüm Önerileri." 2012.

⁴³ Deniz, Orhan ve Ali Fuat Doğu. "Türkiye-İran sınırı: sınırın coğrafi durumu ve sınır köylerimizin sosyo-ekonomik yapıları." *Doğu Coğrafya Dergisi*, 19, 2008: 49-71; Adem, Yulu. "Dilucu Sınır Kapısı'nın Iğdır Şehri Üzerindeki Etkileri." *Coğrafya Dergisi*, 28, 2014.

Türkiye-Ermenistan İlişkileri ve Alican Sınır Kapısı

Türkiye ve Ermenistan arasındaki siyasi sorunların temeli geçmişe dayanmakta ve bu sorunlar günümüzde hala bölgesel ekonomi üzerinde problemlere neden olmaktadır. Bölgede karşılıklı ilişkilerin gelişmesini engelleyen en önemli faktör, geçmişe dayalı görüş ayrılıklarının günümüz siyasi ilişkilerine yansıtılmasıdır. Türkiye dış siyasetinde ekonominin gelişimi açısından sıfır sorun politikası⁴⁴ gibi ılımlı bir politika izlemesine rağmen, Ermenistan'la ilişkilerinde yapıcı sonuçlar elde edememiştir. Karşılıklı ilişkilerin geliştirilememesinde, ekonomik ve ticari ilişkilerin siyasetten bağımsız değerlendirilmemesinin yanı sıra, ilişkilerin geliştirilmesi amacıyla atılan adımların tarihi izlerden kopuk düşünülmemesinden ve bölgedeki siyasi çalkantıların devam etmesinden kaynaklı olarak istenen seviyelere gelemediği görülmektedir. Bunun en güzel örneğini Ermenistan ve Azerbaycan arasında meydana gelen ve günümüzde halen iki ülkenin de Türkiye'yle ilişkilerini etkileyen olaylar göstermektedir. 18 Mayıs 1992 tarihinde Ermeni çetelerin, Nahçıvan'ın idari bölgesi Sederek'e saldırımları (Öztiğ, 2018)⁴⁵, Türkiye-Ermenistan ilişkilerini de engellemiş ve bölgede bir kriz ortamının oluşmasına neden olmuştur. Türkiye'nin Nahçıvan'a yapılan saldırıya tepki göstermesi ve sınırda güvenlik önlemleri alması nedeniyle gergin olan Türkiye-Ermenistan ilişkileri tekrardan sıkıntılı bir noktaya gelmiştir. Ermenistan'la geçmişten süregelen problemler, bu olayların etkisiyle iyice pekişmiştir. Nisan 1993 başlarında Azerbaycan'ın Kelbecer bölgesinin Ermenistan tarafından işgal edilmesi, Türkiye'nin Ermenistan sınırını kapatma kararı almasına neden olmuştur⁴⁶. Bu karar neticesinde sınır ticareti iki ülke açısından da olumsuz etkilenmiştir. Özellikle Alican Sınır Kapısı'nın Türkiye ve Ermenistan arasındaki karayolu geçişine olanak tanıyan tek sınır kapısı olması⁴⁷ ve kapatılması, iki ülke arasındaki ticaret güzergahının kesintiye uğramasına sebep olmuştur. Sonraki yıllarda iki ülke arasındaki ilişkileri düzeltmek amacıyla çalışmalar yapılmasına rağmen, iki taraftan da kaynaklanan sorunlar nedeniyle ilerleme kaydedilememiştir. Özellikle 2009 yılında Alican Sınır Kapısı'nın açılmasıyla ilgili yapılan görüşmelerin gündeme gelmesi, iki ülke içerisinde de çalkantılara neden olmuştur. Sonuç itibarıyla ilişkileri normalleştirmek amacıyla atılan adımlar sonuçsuz kalmıştır.

1993 yılında Ermenistan'la Türkiye arasındaki siyasi sorunlar nedeniyle kapatılan Alican Sınır Kapısı'nın açılması, bölgede ticari ilginin bu pazara odaklanmasına ve bölgede bir canlanmaya katkı sağlayacağı açıktır. Özellikle sınır kapısının açılması, Ermenistan'ın Iğdır sınırının büyük kısmını oluşturması nedeniyle sınır ticareti bakımından kazançlı olacaktır. Türkiye-Ermenistan sınırının açılması iki ülke açısından da olumlu sonuçlar doğurabilecek olmasına rağmen, Ermenistan için daha önemlidir. Çünkü Türkiye'yle sınır engelinin kalkması, Ermenistan'ın Türkiye üzerinden diğer ülkelere ulaşabilmesi anlamına gelmektedir. Aynı zamanda hem Türkiye hem de Ermenistan'ın arada aracı ülkeler olmadan doğrudan ticaret yapabilmesi kolaylaşacaktır. Bunun sonucunda daha iyi koşullar altında ve daha uygun maliyetlerle ticaret yapılabilecektir⁴⁸ Kısaca, iki ülkenin kendi avantajlarına olan konularda

⁴⁴ Davutoğlu, Ahmet. "Stratejik derinlik." İstanbul: Küre Yayınları, 110, 2001.

⁴⁵ Öztiğ Laçin İdil. "Türkiye ve Ermenistan İlişkilerinde Nahçıvan Sorunu." Journal of Modern Turkish History Studies/Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi, 18.36, 2018.

⁴⁶ Aslanlı, Araz. "Ermenistan'ın Azerbaycan Topraklarını İşgali Sorununun Hukuki Boyutu: Azerbaycan'ın Meşru Müdafaa Hakkı Devam Ediyor Mu?" Ermeni Araştırmaları Dergisi 3.9, 2003, s. 102.

⁴⁷ Bocutoğlu, Ersan and Emre Bulut. "Türk-Ermeni Sınırının Açılmasının Ülke Ekonomileri Üzerindeki Olası Etkileri Üzerine Bir Araştırma." Karadeniz Technical University, 2010.

⁴⁸ Bocutoğlu, Ersan and Emre Bulut. "Türk-Ermeni Sınırının Açılmasının Ülke Ekonomileri Üzerindeki Olası Etkileri Üzerine Bir Araştırma." Karadeniz Technical University, 2010.

alınacak kararlar için masaya oturmaları ve doğruyu stratejik hususlar doğrultusunda ele alarak ekonomik planlama yapılması her iki ülke içinde avantaj olacaktır.

Türkiye-İran İlişkileri ve Boralan Sınır Kapısı

Türkiye 2000'li yıllar itibarıyla dış ticaret ilişkilerini geliştirmek amacıyla, komşu ülkelerle sorunsuz ilişkiler geliştirmeye yönelik politikaları -kimisinde başarılı olurken kimisinde olamamıştır- benimsemiştir. Özellikle 2000 yılı öncesi mesafeli bir politika izlediği İran'la aralarındaki problemleri iyileştirmek, doğu sınırlarındaki istikrarı sağlamak açısından önemliydi. Türkiye'nin İran'la siyasi ilişkilerini geliştirmesi hem bölge içerisindeki konumunu güçlendirmek hem de bölgedeki ticaret hacmini genişletmek bakımından atılması gereken önemli bir adımdı. İran'la ilişkileri düzenlemek amacıyla atılan bu adımlar sonuç vermiş, ticaret hacminde bir artış yaşanmıştır. Türkiye-İran arasındaki ikili ilişkilerin iyi yönde gelişmesi, iki ülkenin sınır ticaretini de etkilemektedir⁴⁹. Türkiye-İran arasında bulunun dört sınır kapısından üçü faal olarak kullanılmakta ve bölge ekonomisine faydası bulunmaktadır. Bu sınır kapılarından Iğdır ve İran arasındaki bağlantıyı sağlayan ise Boralan Sınır Kapısı'dır.

Boralan Sınır Kapısı, 1985 yılında Iğdır'ın Aralık ilçesinde Gümrük ve Ticaret Bakanlığı'nın 22.10.1984 tarihli onayıyla kuruldu. Ancak İran tarafında güvenlik sorunu bulunması ve özellikle herhangi bir ulaşım altyapısı bulunmaması nedenleriyle 1988 yılında kapatılmıştır⁵⁰. Sonraki yıllarda Boralan Sınır Kapısı'nın açılması amacıyla birtakım çalışmalar yapılmış ancak sonuç alınamamıştır. Ekonomik getirinin her şeyden önemli görüldüğü küresel dünyamızda Türkiye başta olmak üzere Iğdır ve sınır köyleri açısından bu sınır kapıları önem arz etmektedir. Komşu sınırlar üzerinde devletin çeşitli politik aktiviteleri geliştirmek için öncelikle kapalı bulunan bu iki sınır kapısının açılmasının bölge için çok büyük bir getiri sağlayacağı aşıkardır.

Sınır Alanındaki Yerleşmelerin Politik Gücü ve Nüfusu

Sınırlar devletlerin yetki ve otoritelerinin mülki hatlarını ve gücünü meşrulaştıran alanlardır⁵¹. Örneğin bu alanlarda yer alan yerleşmeler devletin belirlediği politikalara uyarken, aynı zamanda kendi bölgelerinin sahip olduğu koşullardan da faydalanırlar. Devletin onayladığı veya yasakladığı faaliyetleri mekânın koşullarına ve bölgenin stratejik özelliklerine uyarlayarak, politik unsurların oluşturduğu imkanlar dahilinde yaşamlarını sürdürürler. Bu yönüyle sınır alanları ve burada kurulan yerleşimler iç bölgelerde yaşayanlardan ayrılırlar. Çünkü iç bölgelerde kurulan yerleşim alanları, devletin uyguladığı politikalarından sınır yerleşimleri kadar etkilenmezler. Ayrıca sınır alanları ülkelerin siyasi, kültürel ve ekonomik açıdan kaynaşma noktası olduğu için, devletler burada en sert ve tutucu politikaları izlerler. Geçmişten günümüze sınırlar devletlerin çeşitli faaliyetlerinin gerçekleştirildiği bölgeler olmuştur. Özellikle ülkeler arasında geçiş noktaları olmaları nedeniyle sınırlarda gerçekleşen faaliyetler dikkatle izlenmektedir. Devletlerin sınırlarla ilgili uyguladığı politikalar, gelecekte bölgede gerçekleşmesini umdukları düzenlemeleri de kapsamaktadır.

⁴⁹ Sarıaslan, Fatma. "2000'li Yıllarda Türkiye-İran Ekonomik İlişkileri." *New Perspectives on Turkey*, 40, 2009: 29-57.

⁵⁰ Tutar, Hüseyin, et al. "Tra2 Bölgesinde Sınır Ticareti ve Sınır Kapıları: Sosyo-Ekonomik Bir Analiz Sorunlar ve Çözüm Önerileri." 2012.

⁵¹ Karabağ, Servet. *Küresel Çağda Sınırlar*, Türk Yurdu Dergisi, 2011.

Sınır alanlarının bölge içindeki gücünü belirleyen önemli unsurlardan biri nüfustur. Nüfus geçmişten günümüze daima toplumların kaderini belirleyici bir unsur olmuştur. Ancak nüfusun ülkeler ya da bölgeler açısından bir güç olması, kimi zaman nüfusun çokluğuna kimi zaman ise nüfusun niteliğine göre değişebilmektedir. Nüfusun niteliği bir bölgenin kalkınması ve gelişmesi bakımından önemlidir. Fakat sınır yerleşimleri gibi karmaşık yapıdaki bölgelerde nüfusun yüksek olması hayati sonuçlar doğurabilir. Farklı etnik ve kültürel özelliklerin birlikte görüldüğü bölgelerin birliği ve bütünlüğü bozulabilir. Çoğunlukta olan etnik grup siyasi yönetimlerin de yönlendirmesiyle karışıklık çıkarıp, bölgede bir siyasi güç haline gelebilir.

Doğu Anadolu Bölgesi etnik ve kültürel farklılıkların birlikte görüldüğü bir bölgedir. Geçmişten günümüze farklı toplulukların burada yaşaması siyasi yapı üzerinde de etkili olmuş, bölge çoğu zaman siyasi karışıklıkların etkisinde kalmıştır. Özellikle komşu ülkelerle doğu sınırlarımız ile ilgili birçok problem yaşanmıştır. Bu problemler geçmişteki kadar etkili olmasa da günümüzde hala yansımaları görülmektedir.

Cumhuriyetin ilanından sonra 1927 yılında yapılan ilk nüfus sayımına göre, Iğdır'ın nüfusu 36.002 kişidir. Cumhuriyet sonrası yapılan nüfus sayımlarına göre ilin nüfusu belirgin düzeyde artış göstermiştir. Bu nüfus artışı fiziki koşulların uygunluğu (iklim, toprak), sosyal ve ekonomik gelişmelere göre şekillenmiştir. 1927 yılından itibaren artış gösteren nüfusun seyri 1940-1945 yılları arasında II. Dünya Savaşı'nın da etkisiyle düşüşe geçmiştir. Bu tarihten sonra, nüfusun artış hızı tekrar yükselmiştir. Fakat 1975-1980 yıllarında nüfus ve nüfus artış hızında, o dönem Doğu Anadolu'daki meydana gelen siyasi olaylar sonucunda bir azalma meydana gelmiştir. Bu dönemde sekteye uğrayan nüfusun, 1990 sonrasında Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti'yle ticareti geliştirmek amacıyla, Dilucu sınır kapısının açılması ve halkın daha güvenli bir alana geçiş isteğiyle artış gösterdiği bilinmektedir. 2019 yılına gelindiğinde adrese dayalı nüfus kayıt sistemi verilerine göre Iğdır'ın nüfusu 199.442 olduğu tespit edilmiştir.

KÖYLER	1980	1985	1990	2000	2010	2015	2019
Iğdır	127.466	141.510	142.601	168.634	184.418	192.435	199.442
Çalpala	391	592	405	444	321	372	330
Bayraktutan	1.252	1.364	1.115	941	724	742	768
Hakmehmet	727	785	612	563	438	386	415
Sarıçoban	405	316	260	162	111	162	174
Kadıkışlak	568	616	600	495	422	406	360
Kazancı	470	449	459	429	388	381	397
Necefali	359	378	280	187	131	122	126
Çakırtaş	429	484	541	572	584	600	609
Mürşitali	1.447	1.673	1.733	1.839	1.809	1.664	1.636
Yukarıalican	790	990	1.073	1.839	563	529	530
Aşağıalican	-	-	-	724	547	344	317
Koçkiran	1.724	1.844	1.551	1.261	628	545	518

Kerimbeyli	-	-	-	-	1.333	1.329	1.366
Ramazankent	292	276	343	454	423	440	423
Hacıağa	511	480	623	674	754	662	643
Tazeköy	204	179	170	245	163	148	142
Yukarıçiftlik	306	369	277	371	393	312	265
Aşağıçiftlik	445	447	437	427	380	386	356
Gödekli	1.138	1.468	1.588	1.816	2.440	2.627	2.712
Ağaver	-	-	-	-	112	100	113

Tablo 1: Iğdır ve Iğdır'da Bulunan Sınır Köylerinin Nüfusları, 1980-2019 (Kaynak: TÜİK)

Iğdır ve jeopolitika açısından önem arz eden 20 sınır köyü yerleşmelerinin nüfus verilerini incelemek amacıyla Tablo 1'e bakıldığında, özellikle 1980'den itibaren köy nüfuslarında genel bir azalma olduğu gözlenmektedir. Nüfusunda azalma meydana gelen köyleri detaylandırarak olursak; Çalpala, Bayraktutan, Sarıçoban, Kadıkışlak, Kazancı, Hakmehmet ve Necefali köylerinin nüfusunun 1985'ten itibaren belirgin bir şekilde azalış gösterdiği, bazı köylerin (Mürşitali, Koçkıran, Yukarıalican) ise siyasal ve ekonomik ortam şartlarından kaynaklı olarak nüfus değişiminde sabit bir azalma ya da artma gözükmediği, genellikle dalgalanmaların olduğu görülmektedir. Genel olarak bakıldığında bu köylerde nüfusun azalmasının nedenleri, fiziki şartların yanı sıra ekonomik faaliyetlerin yetersizliği, eğitim ve sağlık koşullarının kötü olması ve yurtdışına giden akrabalarının ekonomik durumlarının iyi olması sonucunda dışarıya olan göçün cazip gelmesidir. Bu nedenler de insanları göç etmeye yöneltmektedir. Tüm bu örneklerin yanında Gödekli ve Çakırtaş köyleri bölgedeki sınır köylerinden farklı olarak hem kişi sayısı açısından hem de düzenli bir nüfus artışı göstermesi bakımından diğer köylerden ayrılmaktadır. Özellikle Gödekli'nin ticari fonksiyonunun gelişmesi bölgede düzenli bir nüfus artışıyla birlikte, kalabalık bir nüfus topluluğunu beraberinde getirmiştir. Diğer köylere nazaran Gödekli iki ülke arasında gerçekleşen ticari ilişkilerle birlikte, sosyal yaşamda hareketliliklere daha yakından tanıklık etmekte, köylerden kimisi ise mesafe olarak daha uzakta kaldığı için yok olma tehlikesiyle karşı karşıya kalmakta ya da nüfus yapıları değişmektedir. Iğdır'da bulunan sınır köylerinde meydana gelen nüfus değişimlerinin nedeni bölgenin ekonomik, sosyal ve kültürel bağlamda ne tür etkiler yarattığına dayanmaktadır. Ekonomik ölçütlerin daha somut sebepler olması - özellikle sınır kapılarının yakın olduğu köylerde-, nüfusa etki eden ve burada sosyal değişimlere neden olan başlıca etkidir. Geçmişte ve günümüzde yaşanan sıcak değişimler ve gelişmeler neticesinde, bölgenin hareketli olmasına neden olan küçük bir faaliyetin mekân üzerinde değişimler yarattığı ve insanların geçimine katkıda bulunarak göç hareketini kontrol altında tuttuğu gözlenmektedir. Ancak bölgenin kalkınmasında rol oynayan ekonomik faaliyetlerin niteliğinin zamanla değişime uğraması, bölge halkı üzerinde birtakım baskılar ortaya çıkarmıştır. Başta fertlerin yaşadığı geçim kaygısı olmak üzere, tarımsal faaliyetlerin yetersiz oluşu ve köylerin kentlere göre geri kalması insanları daha iyi koşullar aramaya sevk etmiştir. Köylerde ekonomik kalkınma belirli faaliyetlere bağlı olarak gerçekleşmektedir. Yerel kalkınma temel olarak tarım ve hayvancılığa dayanmakta ve insanların geçimine olanak sağlamaktadır. Fakat her mekân aynı yaşam koşullarına sahip değildir ve zaman içerisinde

meydana gelen gelişmeler sonucunda bazı değişimlere uğrayabilir. Özellikle köyler geçmişte bölgenin sahip olduğu elverişli şartlar nedeniyle geçimini tarımla sağlarken, günümüzde koşulların kötüye gitmesi ve bununla birlikte tarımdan elde edilen gelirin düşmesiyle önemli miktarda nüfus kaybına uğramıştır. Yaşam standartlarının düşük olmasına bağlı olarak insanlar daha iyi imkânlarla sahip olan ilçelere ya da büyük şehirlere mecburi göç etmek zorunda kalmıştır.

1992 yılı sonrasında Nahçıvan sınır kapısının açılması, Iğdır'ın Kars ve Ağrı gibi çevre illere göre ekonomik açıdan daha avantajlı konumda yer almasına ve şehre dışarıdan göç olmasına neden olmuştur. Bununla birlikte zaman içerisinde Iğdır'ın nüfusunda meydana gelen değişimler siyasi dengeyi de değişime uğratmış, şehirdeki etnik gruplar arasındaki nüfus farkı (Türk-Kürt) artmıştır. Bu farklılıklar sonucunda şehirdeki yönetim birimlerinde bile gruplaşmalar olmuş ve etnik yapıda değişimler gözlemlenmiştir. Göçlerin etkileri yalnızca şehir merkezi üzerinde değil, sınır köylerinde de görülmüştür. Sınır yerleşmelerinde bu tür değişimlere devlet politikası açısından dikkat edilmesi gerektiği gözden kaçırılmamalıdır. Sonuç itibarıyla bir bölgedeki topluluk, hangi şartlar sonucunda bir araya gelmiş olursa olsun, bölgede baskın olan nüfusun politik gücü de elinde bulundurduğu görülmektedir. Buradan hareketle ülkelerin özellikle sınır bölgelerinde daha dikkatli olması gerekmektedir.

Sınır Alanındaki Toplumların Özellikleri

Bir toplumu anlamamanın en iyi yolu içinde bulunduğu şartları ve toplumun kültürel özelliklerini anlamaktan geçer. Her toplum kendine göre belirli özelliklere sahiptir. Toplumlar buldukları mekânın bu özelliklerine göre değerlendirilirler. Bir bölgenin sahip olduğu kültür özellikleri farklı unsurlarla etkileşim içerisinde olması sonucu gelişir ve değişir. Geçmişten günümüze kadar olan süreçte bölgelere egemen olan topluluklar zamanla değişime uğramış, böylece kültürel bakımdan zengin ve hareketli alanlar ortaya çıkmıştır. Özellikle sınır bölgelerinde kurulmuş yerleşmeler, insanların birbiriyle etkileşime girmesi sonucunda kültürel çeşitliliğin ve etnik grupların faaliyetlerinin birbirine karıştığı mekânlar haline gelmiştir. Sınır yerleşmelerinde görülen bu çok boyutlu yapının ortaya çıkması, bölgede gerçekleşen çeşitli faaliyetlere dayanır. Ticaret, göç, savaş gibi unsurlar toplum üzerinde derin izler bırakarak, ortamın değişmesinde rol oynarlar. Aynı zamanda gelişen teknoloji de toplumların etkileşimi üzerinde belirleyici bir faktör olmuştur. Dolayısıyla sınır ve kültür arasındaki ilişkiye bakıldığında birbirini etkileyen bir döngünün var olduğu görülür.

Iğdır'ın toplumsal özelliklerine bakıldığında geçmiş dönemlerden itibaren bölge içerisinde ve bölge dışından birçok göçe maruz kaldığı ve toplumsal yapısının değişmesi nedeniyle de bölgede önemli bir şehir olarak görüldüğü bilinmektedir. Iğdır, sadece dış ilişkilerle değil, coğrafi konumu gereği Türkiye'nin bölgesel sorunlarından en çok etkilenen illerinden biri olarak da önemlidir. Bütün bu durumlar Iğdır'ın sosyal yapısında çeşitliliği doğurmaktadır⁵². "Etnik ve politik açıdan dünyanın en duyarlı bölgelerinden birisi olan bu bölgede"⁵³ Iğdır'ın sınır ili olması birçok ulusun geçmiş yaşantılarından yola çıkarak buraya yerleşmek istemesi ve bölgede hak iddialarında bulunmasına neden olmuştur. Özellikle Iğdır sınır komşusu Ermenistan tarafından geçmişte pek çok kez fiziki/psikolojik açıdan

⁵² Sürmeli, M. 2016. Iğdır'ın Demografik Yapısında Göç ve Ahıska Türkleri Örneği. Ankara: Türkiye Barolar Birliği Yayınları.

⁵³ Timor Ayşe, Nur. Dünya Bölgeleri: Orta Asya, Rusya ve Kafkaslar, İ.Ü. Auzef. 2015.

saldırıya maruz kalmış, Türk nüfusu bölgeden çıkarılmak istenmiştir. Rusya'da 1908 sayımını gösteren istatistiklerden, Sürmeli Sancağı'nın 243 köyünde 95.915 kişinin yaşadığı anlaşılmaktadır⁵⁴. Özellikle Şahtahtı yenilgisinden sonra, cephe gerilerinin tehlikeye düştüğünü gören Ermeniler, 3 Kasım'da Iğdır'ı boşaltarak Aras'ın kuzeyine çekilmişlerdir. Ermeni Hükümeti'nin 17 Kasım'da daha önce kendilerine bildirilen mütareke şartlarını kabul etmeleriyle, 25 Kasım'da iki Hükümet arasında görüşmeler başlamış; 3 Aralık 1920'de imzalanan Gümrü Anlaşması ile de Doğu Cephesi'ndeki savaş sona ererek, bugün ki doğu sınırimız çizilmiştir⁵⁵. Sonrasında Gümrü Antlaşması'nın imzalanmasıyla birlikte öncesinde ve sonrasında kendi istekleriyle Ermeniler ve Yezidi Kürtleri Iğdır'dan Ermenistan tarafına, Erivan ve çevresinde yaşayan Türk ve Kürtler ise Iğdır'a gelip yerleştiği bilinmektedir. "1927 yılı itibariyle Iğdır Kazasında en fazla Türkçe kullanıldığı tespit edilmiştir. Ana dili Türkçe olan insanların toplam sayısının 13.345 olduğu ve tespit edilen bu oranın toplam nüfusun %52,9'una eşit olduğu bilinmektedir. Türkçenin dışında Iğdır Kazasında en çok kullanılan ikinci dil Kürtçe olarak göze çarpmaktadır⁵⁶. Bu kaynak bilgisine göre Cumhuriyetin ilk yıllarında Iğdır'daki nüfusun büyük yoğunluğunun Türkler oluşturduğu görülmektedir.

Günümüzde Iğdır'ın nüfus yapısını Kürt ve Türk nüfusu oluşturmaktadır. Şehrin oluşturan başlıca etnik gruplar arasında; Kürtler ve Azerbaycan, Terekeme, Ahıska ve 1937'de gelen Balkan Türkleri yer almaktadır. Kürtler dışında kalan diğer etnik gruplar aslında Türk olmalarına rağmen hem kendilerine has tarihsel, dinsel ve sosyolojik özelliklerini ifade etmek hem de diğer gruplarla "ötekilerle" aralarındaki farklılıkları ortaya koymak için kendilerini bu tür etnik kimliklerle tanımlamaktadırlar^{57 58}. Iğdır'daki bu etnik çeşitlilik 1992'de Iğdır'ın il olmasıyla birlikte artış göstermiştir. Dilucu Sınır Kapısı'nın açılması bölgedeki iş imkanını arttırmış, böylece çevre illerden göç almaya başlamıştır. Özellikle bölge nüfusunun çoğunluğu Azerbaycan Türklerinden oluşmaktayken çevre illerden gelen göçlerle ve doğumlarla birlikte Kürt nüfusunda hızlı bir artış yaşanmıştır. Yakın zamana kadar bu iki nüfus arasında bir problem görülmezken, bölgede terör olaylarının artması ve siyasi unsurların bölge üzerindeki emelleri insanlar arasında ayrıştırıcı bir etki yaratmıştır. Günümüzde çeşitli görüşlere göre Iğdır nüfusunun bilinçli olarak değiştirildiği ve bölgede yeni bir yapılanma için zemin oluşturulduğu da düşünülmektedir. Tüm bu düşüncelerin doğruluğu olsun veya olmasın üzerinde düşünülmesi gereken önemli bir stratejik bir konudur. Ancak tarafların geleceğe yönelik yaptıkları bu siyasi planlamaların bölgenin sadece etnik yapısında değil, sosyal ve ekonomik faaliyetleri üzerinde de etkili olacağı unutulmamalıdır. Devletimizin bu planlamaları ihmal etmemesi gerekmektedir.

Iğdır'ın toplumsal özelliklerini belirleyen faktörlerden biri de bölgenin ekonomik faaliyeti ve sahip olduğu potansiyeldir. İlin bulunduğu coğrafi konum, aynı anda üç ülke ile olan kara sınırı ve sınır ticaret potansiyeli, sahip olduğu tarım potansiyeli ile doğal ve kültürel turistik çekicilikler, bu bakımdan ildeki çeşitli ekonomik faaliyet kollarının harekete geçirilmesi hem kentsel nüfusu hem de kırsal nüfus için faydalı sonuçlar verebileceği izlenimini

⁵⁴ Güner, İbrahim. İlimiz Iğdır, Iğdır: İl Millî Eğitim Müd. Koruma ve Yaşatma D. 1993.

⁵⁵ Dayı, S. Esin. "1918-1920 Yılları Arasında Iğdır ve Çevresindeki Siyasi Gelişmeler." Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi 5. 1996.

⁵⁶Kara, Hidayet and Sami YUCA. "Cumhuriyetin İlk Nüfus Sayımına Göre Iğdır'ın Demografik Yapısı." History, 2, 2010: 3.

⁵⁷ Atlı, Cengiz. "Iğdır Nahçıvan İlişkilerinde Önemli Geçiş Noktası Hasret Kapısı-Açılışı ve İki Ülke İlişkilerindeki Rolü." Journal of International Social Research, 2013.

⁵⁸ Özyakışır, Deniz. "Göç Olgusuna Etnik Kimlik Açısından Bir Yaklaşım: Kars Örneği." Journal of International Social Research ,10.52, 2017.

uyandırmaktadır⁵⁹. Ancak bölgenin tanıtımının gerek kamusal gerekse özel sektör açısından yetersiz olması, bölgenin yalnızca temel ekonomik faaliyetlerle sınırlı olmasına neden olmuştur. Şehirde yapılan temel ekonomik faaliyet tarım ve hayvancılıktır. Ayrıca yerel ekonomiye katkısı olacak ölçüde ticaret de yapılmaktadır. Fakat şehir ve şehre yakın yerleşim yerlerinde koşullar bir nebze daha iyi olmasına rağmen, köyler için aynı şeyi söylemek mümkün değildir. Tarım ve hayvancılık yaparak geçimini sağlayan kırsal yerleşmelerde yaşayan halkı hem fiziki hem de beşerî şartların kötüye gitmesiyle göçe yönelmiştir. Bu nedenle toplum yapısına bakıldığında genç nüfusun başka şehirlere yöneldiği de görülmektedir. Sonuç olarak özellikle sınır bölgeleri "Küreselleşmeyle birlikte klasik sınırların ortadan kalkması, çok uluslu şirketlerin kurulması, bölgesel entegrasyonlar, hükümet dışı kuruluşlar gibi yeni küresel ve bölgesel aktörlerin ortaya çıkışını beraberinde getirmiştir"^{60 61}. Bu hususlar unutulmadan toplumsal, kültürel, ekonomik ve stratejik açılardan farklı potansiyelleri bulunan Iğdır ihmal edilmemeli ve üzerinde detaylı çalışmaların yürütülmesi gerekmektedir.

Sonuç

Bir ülkenin sınırlarında yer alan yerleşmelerin sosyal, siyasi ve ekonomik açıdan gelişimine bakıldığında, yerleşmelerin sınır komşusu olduğu ülkelerle arasındaki ilişkilerden etkilendiği görülmektedir. Bu nedenle iki ülke arasında gerçekleşen faaliyetler hem bölge üzerinde bir güç gösterisi oluşturmakta hem de bölgenin refah düzeyini etkilemektedir. Ülkemizde Iğdır, bir sınır ili olmanın sağladığı avantajlara sahip olmasına rağmen, uygulanan devletler arası politikalar nedeniyle bölgede yeterli ekonomik güce kavuşmamaktadır. Ayrıca sınır komşusu olduğu ülkelerle de süregelen siyasi ilişkiler neticesinde oldukça geri planda kalmıştır. Iğdır ilinde sınır ticareti yapılabilecek ve bölgenin ekonomik açıdan kalkınmasını sağlayabilecek Alican, Dilucu ve Boralan olmak üzere 3 sınır kapısı bulunmaktadır. Ancak günümüzde bu sınır kapılarından yalnızca Dilucu Sınır Kapısı faaliyet göstermektedir. Bölgenin sınır ticaretiyle kazandığı gelir de bu sınır kapısı aracılığıyla elde edilmektedir. Ermenistan ile yaşanan politik sürecin etkisi nüfus üzerinde de kolayca görülmektedir. Bölge halkının bir kısmı, Ermenistan sınırının açılmasının ekonomi üzerinde olumlu etki yaratacağını düşünerek bu fikre olumlu yaklaşırken, bir kısmı ise iki ülke arasındaki tarihi izlere dayanarak bu fikre karşı çıkmaktadır. Ancak iki ülke arasındaki ilişkilere ekonomik çıkarlar gözetilerek bakıldığında, Alican Sınır Kapısı'nın açılmasının hem Türkiye hem de Ermenistan'a birtakım faydalar getireceği aşıkardır. Özellikle bu sınır kapısının iki ülke arasındaki tek karayolu geçiş noktası olması, ticaret engelinin kalkması halinde daha uygun koşullar altında ekonomik ilişkileri geliştirecektir. Bu ticaretin ülke ekonomisine büyük bir katkısı olmayabilir fakat Iğdır'a ve dolayısıyla Doğu Anadolu Bölgesi'ne yerel bazda önemli etkileri olabilir. Ayrıca bu ticaretin başlamasıyla sınır yerleşmelerinde yaşamlarını sürdüren insanlar açısından yeni bir umut kapısı doğması ihtimali yüksektir. Iğdır'da sınır ticaretinin yalnızca Dilucu Sınır Kapısı'yla kısıtlanmış olması, Alican Sınır Kapısı'nın açılması halinde ticari ilginin yeniden Iğdır'da yoğunlaşmasına neden olacaktır. Bu durumun oluşması halinde gerek Iğdır'da gerekse sınırda

⁵⁹ Şimşek, Oğuz. Iğdır İlinin Nüfus Özellikleri, Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi, 186. 2018.

⁶⁰ Marko, Joseph. "Constitutional Aspects of Sovereignty and the Institutional Structures of States in Pluriethnic Countries." Conference on "Constitutional Aspects of Sovereignty in the State Structure of Multi-ethnic States, 2006.

⁶¹ Cebeci, Kemal. "Küreselleşme Bağlamında Ulus-Devletin Egemenlik Gücünün Dönüşümü." 3, Türk Hukuk Sisteminde Normlar Hiyerarşisi ve Sayıştay Denetimine Etkileri, 2008: 23.

yer alan köylerde meydana gelen göçlerin bir nebze önüne geçme fırsatı doğacaktır. Belki de en önemlisi aslında Iğdır'ın jeopolitik ve stratejik açıdan yerel statüde bir şehir olmak yerine bölgesel ölçekte çok önemli bir şehrimiz olacağıdır.

Bölgedeki ekonomik faaliyet var olan sınır ticareti üzerinden ele alınırsa, Dilucu Sınır Kapısı'nın açıldığı ilk zamanlardaki ilginin ve ekonomik kazancın günümüzde devam etmediği görülmektedir. Bu duruma bir çözüm olarak öncelikle sınır illerinde yapılan ticaretin kısıtlamasının hafifletilmesi hatta ilk zamanlarda kullanılan uygulamaların günümüz şartlarına uyarlanması gerekmektedir. Bölgede ticaret aracılığıyla yeni iş imkanları yaratarak istihdamı arttırmak ve kamusal açıdan desteklenen iş merkezleri oluşturmak gerekmektedir. Ulaşım ve lojistik sektörünün fiyatlarını makul tutarak bölge insanı için daha uygun imkanlar yaratılmalıdır. 1998'de yeterince sınırlandırılmış olan sınır ticaretinin yalnız sınır illeriyle kayıtlandırılması, bölgedeki hareketliliğe katkısı olan sınır ticaretini duraklatmıştır. Bu anlamda yapılacak şey, sınır ticaretine getirilen bu sıkı ve baskın uygulamanın kaldırılmasıdır. Iğdır'ın ve bölgenin gelişimi için yapılabilecek diğer bir uygulama, bölgedeki ticaret potansiyeli düşünülerek komşu ülkelerle siyasi ilişkiler geliştirilmeli ve uygulanacak ekonomik politikalarla bölgenin ticaret hacmi geliştirilmelidir. Buna bağlı olarak siyasi ilişkileri gergin olan hem Azerbaycan hem de Ermenistan'la dengeli bir politika izlenmeli ve iki ülkeyle de Türkiye'nin menfaatine uygun olan yaklaşımlar belirlenmelidir.

Iğdır'ın bölge içerisinde sahip olduğu önemli stratejik unsurlardan biri de bölgede yaşayan nüfusun yapısıdır. Şehir, sınır ili olmanın avantajları ve dezavantajlarını aslında bir arada yaşamaktadır. Iğdır hem politik meselelere hem de toplumsal olaylara şahitlik etmekte, burada meydana gelen olaylardan etkilenmektedir. Özellikle şehirde görülen etnik çeşitlilik birçok anlamda etkisini göstermektedir. Sınırdaki var olmanın getirdiği yükümlülüklerden en çok da burada yaşayan nüfus etkilenmektedir. Burada yaşayan halk nüfusun yapısına ve çoğunluğuna bağlı olarak kendi arasında örgütlenmekte ve birtakım yapılanmalar oluşturmaktadır. Bu da her sınır bölgesinde olduğu gibi toplumda huzursuzluğa sebep olabilmektedir. Bu nedenle nüfusun etnik yapısının sınır yerleşimleri açısından önemli bir stratejik özellik olduğu görülmektedir. Buna ek olarak bölgede yaşayan etnik olarak farklı nüfusların zaman içerisinde artması, şehirdeki idari yapılanmalarda da değişime neden olmakta, politikada ve toplum arasında dengeleri değiştirmektedir. Burada yaşayan tüm milletlerin barış ve huzur içinde yaşamaları için etnik farklılığa bağlı olarak meydana gelebilecek olumsuz etmenleri ortadan kaldırmak amacıyla burada gerçekleşen olaylar yakından takip edilmeli ve olası bir olumsuz planlamaya karşı önlemler alınmalıdır. Tüm bu açılardan bakıldığında Iğdır, yalnız ülke içerisindeki var olan konularla değil, diğer ülkelerle de geçmişten gelen bağlantıları nedeniyle üzerinde durulması gereken bir şehirdir. Geçmişte farklı zamanlarda birçok medeniyetin etkisi altında kalması, günümüzde hala bunların etkilerini yansıtmakta ve komşu ülkelerin dikkatini buraya çekmektedir. Bu nedenle şehir hem yerel hem de bölgesel anlamda önemli bir pozisyonda bulunmaktadır. Sınır yerleşmesi olan Iğdır, jeopolitik, jeoekonomik ve jeokültür açısından hiçbir zaman ihmal edilmeden başta sınır, pazar, ticaret, siyaset, nüfus ve toplumsal özellik gibi başat konular irdelenerek ülkemizin siyasasını belirlenmesi gerektiği önemli illerimizden biri olduğu düşünülmektedir.

Kaynakça

- Akengin, Hamza. *Siyasi Coğrafya, İnsan ve Mekân Yönetimi*, Pegem Akademi, 2017.
- Akyüz, Latife. "Liminal alanlar olarak sınırlar: Türkiye-Gürcistan sınırında ekonomik yaşam ve etnik kimliklerin sınır deneyimleri.", *Toplum ve bilim* 131 (2014): 84-103.
- Anderson, James and Liam O'dowd. "Borders, border regions and territoriality: contradictory meanings, changing significance." *Regional studies* 33.7 (1999): 593-604.
- Aslanlı, Araz. "Ermenistan'ın Azerbaycan Topraklarını İşgali Sorununun Hukuki Boyutu: Azerbaycan'ın Meşru Müdafaa Hakkı Devam Ediyor Mu?" *Ermeni Araştırmaları Dergisi* 3.9, 2003, s. 102.
- Atasoy, Ahmet, Reşat Geçen, and Hüseyin Korkmaz. "Siyasi Coğrafya Açısından Türkiye (Hatay) Suriye Sınırı." *AÜ Türkiye Coğrafyası Araştırma ve Uygulama Merkezi, Tücaum, VII. Coğrafya Sempozyumu (18-19 Ekim 2012) Bildiriler Kitabı*, 2012: 107-119.
- Atlı, Cengiz. "İğdir Nahçıvan İlişkilerinde Önemli Geçiş Noktası Hasret Kapısı-Açılışı ve İki Ülke İlişkilerindeki Rolü." *Journal of International Social Research*, 2013.
- Başağa, Adnan. *Komşu Ülkelerle Ticaretimiz, Uluslararası Ekonomik Sorunlar Dergisi, T.C. Dışişleri Bakanlığı*. 2003.
- Baud, Michiel, and Willem Van Schendel. "Toward a comparative history of borderlands." *Journal of World History* (1997): 211-242.
- Bocutoğlu, Ersan and Emre Bulut. "Türk-Ermeni Sınırının Açılmasının Ülke Ekonomileri Üzerindeki Olası Etkileri Üzerine Bir Araştırma." *Karadeniz Technical University*, 2010.
- Brunet-Jailly, Emmanuel. "Theorizing borders: An interdisciplinary perspective." *Geopolitics* 10.4. 2005: 633-649.
- Cebeci, Kemal. "Küreselleşme Bağlamında Ulus-Devletin Egemenlik Gücünün Dönüşümü." 3, *Türk Hukuk Sisteminde Normlar Hiyerarşisi ve Sayıştay Denetimine Etkileri*, 2008: 23.
- Davutoğlu, Ahmet. "Stratejik derinlik." *İstanbul: Küre Yayınları*, 110, 2001.
- Dayı, S. Esin. "1918-1920 Yılları Arasında İğdir ve Çevresindeki Siyasi Gelişmeler." *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi* 5. 1996.
- Deniz, Orhan ve Ali Fuat Doğu. "Türkiye-İran sınırı: sınırın coğrafi durumu ve sınır köylerimizin sosyo-ekonomik yapıları." *Doğu Coğrafya Dergisi*, 19, 2008: 49-71.
- Dixon, John, and Kevin Durrheim. "Displacing place-identity: a discursive approach to locating self and other." *British journal of social psychology* 39.1, 2000: 27-44.
- Doevenspeck, M. "Sınırın aşağıdan inşası: Kongo-Ruanda devlet sınırından anlatılar." *Siyasi Coğrafya* 30, No. 3 129-142, 2011.
- Donnan, H.. "Sınırların antropolojisi." *Sosyal ve davranış bilimlerinin uluslararası ansiklopedisi*, NJ Smelser ve P. Baltes tarafından düzenlenmiştir. Amsterdam: Elsevier, 2001.
- Donnan, H. ve Wilson, M. T. *Borders: Frontiers of identity, nation and state*. New York, Berg. 1999.
- Donnan, Hastings, Thomas M. Wilson, and Zeki Yaş, *Sınırlar: kimlik, ulus ve devletin uçları, Ütopya*, 2002.

- Efe, Haydar and Murat Kızıl. "Sınır Kavramı ve Tarihsel Süreç İçinde Türkiye-İran Sınırının Oluşumu ve Önemi." *Erzincan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 10.1: 77-90.
- Geçen, Reşat, & Usun, Çetin, Furkan. *Hatay İli Jeopolitiğini Şekillendiren Temel Faktör: Suriye Sınırı, Çukurova Araştırmaları Dergisi*, 126. 2017.
- Göney, Süha. *Siyasi coğrafya*, 2. Cilt, İstanbul Üniversitesi, 1993.
- Güllülü, Uğur, et al. "Gürbulak Sınır Kapısından Geçiş Yapan Kişilerin Bu Kapıdan Gerçekleştirilen Sınır Ticaretinin Boyutları ile İlgili Bilgi, Düşünce ve Tutumları Üzerine Bir Araştırma." *Atatürk Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 20.2 (2006): 387-404.
- Gümüşçü, Osman. "Siyasi Coğrafya Açısından Sınırlar ve Tarihi Süreç İçinde Türkiye'de Sınır Kavramı." *Bilgi*, 2010: 79-104.
- Günel, Kamil. *Coğrafyanın Siyasal Gücü*, İstanbul: Çantay Kitabevi, 2002.
- Güner, İbrahim. *İlimiz Iğdır, Iğdır: İl Milli Eğitim Müd. Koruma ve Yaşatma D.* 1993.
- Güner, İbrahim. "Iğdır Ovası ve Çevresinin Beşerî Coğrafyası, " *Yayımlanmamış Doktora Tezi*, Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum, 1990.
- Güner, İbrahim. "Iğdır'ın Kentsel Fonksiyonları ve Fonksiyonel Sınıflandırmadaki Yeri, *Türk Coğrafya Dergisi*, 1997: 80-82.
- Jones, Red. "Ret alanları: Sınırdaki egemen gücü ve direnişi yeniden düşünmek." *Amerikan Coğrafyacılar Derneği'nin yıllık yıldönümü* 102, no. 3, 2012:685-699.
- Kara, Hidayet and Sami YUCA. "Cumhuriyetin İlk Nüfus Sayımına Göre Iğdır'ın Demografik Yapısı." *History*, 2, 2010: 3.
- Karabağ, Servet. "Jeopolitik açıdan sınırlar." *Pegem Akademi yayıncılık*, Ankara, 2014.
- Karabağ, Servet. *Küresel Çağda Sınırlar*, Türk Yurdu Dergisi, 2011.
- Karabulut, Kerem. "1990 Sonrası Gelişmelerle Kars-Ardahan-Iğdır Üçgeni." *Atatürk Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 19.1,2000: 133-150.
- Kaya, Faruk. "Iğdır İli'nin İdari Coğrafya Analizi." *Journal of International Social Research*, 8.41, 2015.
- Kaya, Faruk. *Coğrafi potansiyelleri temelinde Türkiye jeopolitiği ve dünya siyasetindeki yeri. Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1. 2017.
- Kolossov, Vladimir. "Border studies: changing perspectives and theoretical approaches." *Geopolitics* 10.4, 2005: 606-632.
- Künü, Serkan, Özlem Sökmen Gürçam and Çiğdem Güneş. "Kapalı Sınır Kapılarının Yerel Ekonomiler Üzerine Yansımaları: Alican Sınır Kapısı Örneği." 2015. s. 395.
- Marko, Joseph. "Constitutional Aspects of Sovereignty and the Institutional Structures of States in Pluriethnic Countries." *Conference on "Constitutional Aspects of Sovereignty in the State Structure of Multi-ethnic States*, 2006.
- Martínez, Oscar Jáquez. *Sınır insanları: ABD-Meksika sınır bölgelerinde yaşam ve toplum*, Arizona Üniversitesi Yayınları, 1994.
- Newman, David and Anssi Paasi. "Fences and neighbours in the postmodern world: boundary narratives in political geography." *Progress in human geography*, 22.2, 1998: 186-207.

- O'Dowd, Liam. "From a 'borderless world'to a 'world of borders': 'bringing history back in'." *Environment and Planning D: Society and Space* 28.6, 2010:1031-1050.
- Ohmae, Kenichi. *The borderless world: Power and strategy in the interlinked economy*. No. 338.91 Oh4b Ej. 1. Harper Perennial, 1991.
- Okur, Mehmet. "Gümrü, Moskova ve Kars Antlaşmaları Çerçevesinde Ermeni Sorunu Üzerine Genel Bir Değerlendirme." *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 8, 2011:73-90.
- Özdemir, Haluk. "Türkiye'nin "Sınır-Ülke" Niteliği: Farklı Stratejik Kültürler Arasında Türk Dış Politikası." *Avrasya Etütleri*, 33.1: 2008: 7-46.
- Öztiğ Laçın İdil. "Türkiye ve Ermenistan İlişkilerinde Nahçıvan Sorunu." *Journal of Modern Turkish History Studies/Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 18.36, 2018.
- Özyakışır, Deniz. "Göç Olgusuna Etnik Kimlik Açısından Bir Yaklaşım: Kars Örneği." *Journal of International Social Research*, 10.52, 2017.
- Raeymaekers, Timothy, The Wilson ve Hastings Donnan. "Afrika sınırları ve yeni kapitalist sınır." *Sınır Çalışmaları için bir arkadaş*, 2012: 318-331.
- Ratzel, Friedrich. *Politische geographie*, Walter de Gruyter GmbH & Co KG, 2019.
- Sarıaslan, Fatma. "2000'li Yıllarda Türkiye-İran Ekonomik İlişkileri." *New Perspectives on Turkey*, 40, 2009: 29-57.
- Sürmeli, M. *Iğdır'ın Demografik Yapısında Göç ve Ahıska Türkleri Örneği*. Ankara: Türkiye Barolar Birliği Yayınları, 2016.
- Şener, Bülent. "Devlet Jeopolitiği" İle "Küreselleşmenin Jeopolitiği" Arasındaki Mücadelenin İzdüşümleri, Türk Asya Stratejik Araştırmalar Merkezi: https://tasam.org/Files/Icerik/File/Devlet_Jeopoliti%C4%9Fi_pdf_85e9663c-3dfe423c955a-584677b46a92.pdf adresinden alındı. 2018.
- Şimşek, Oğuz & Alim, Mete. *Iğdır İli'nin Turizm Potansiyeli*, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 1-2. 2009.
- Şimşek, Oğuz. *Iğdır İlinin Nüfus Özellikleri*, Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi, 186. 2018.
- Tağmat, Çağla D. "Lozan Barış Konferansı'na Yunanistan Tarafından Bakış: Venizelos' un Dünyasında Lozan." *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi* 14.29 2014: 141-173.
- Tan, Mustafa and Fuat Altundal. *Türkiye'de sınır ticaretinin gelişimi ve mevcut durumu*, İstanbul Ticaret Odası, 2008.
- Timor, Ayşe, Nur. *Dünya Bölgeleri: Orta Asya, Rusya ve Kafkaslar*, İ.Ü. Auzef. 2015.
- Tutar, H., et al. "Iğdır'ın Sosyo-Ekonomik Durumu ve Uygun Yatırım Alanları." T.C. Serhat Kalkınma Ajansı, Iğdır Yatırım Destek Ofisi Yayını, Iğdır, 2013.
- Tutar, Hüseyin, et al. "Tra2 Bölgesinde Sınır Ticareti ve Sınır Kapıları: Sosyo-Ekonomik Bir Analiz Sorunlar ve Çözüm Önerileri." 2012.
- TÜİK. *Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi* 2019.
- Türkiye Cumhuriyeti Başvekâlet İstatistik Müdürlüğü, 28 Teşrinievvel. *Umumi Nüfus Tahriri*, Fasikül I, 1927. s. 230.
- Ural, Selçuk and Nebahat Arslan. "Atatürk Dönemi Iğdır'da Nüfus Sayımları (1923-1938)." *Kafkas Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitü*, 18, 2016: 503-529.

Van Houtum, Henk and Ton Van Naerssen. "Bordering, ordering and othering." *Tijdschrift voor economische en sociale geografie*, 93.2, 2002:125-136.

Wikipedia Web Sitesi: https://tr.wikipedia.org/wiki/I%C4%9Fd%C4%B1r_Ovas%C4%B1 adresinden alındı. 2020.

Wilson Thomas and Hastings Donnan. "Border identities." *Nation and State at international*, 1998.

Wilson, Thomas M. and Hastings Donnan, eds. *A companion to border studies*. Vol. 46. John Wiley & Sons, 2012.

Yamaç, Müzehher. "Fransız Diplomatik Belgelerinde Türkiye-Suriye Sınır Sorunu (1918-1940)." *Belleten*, 82.295, 2018: 1153-1174.

Yulu, Adem. Friedrich Parrot'un Ağrı Dağı Araştırma Keşif Gezisi, *Coğrafya Dergisi*, 38, 49-58, 2019.

Yulu, Adem. "Dilucu Sınır Kapısı'nın Iğdır Şehri zerindeki Etkileri." *Coğrafya Dergisi*, 28, 2014.

